

Sociologija okruženja u traženju svog akademskog i istraživačkog profila

Ljubinko Pušić

Filozofski fakultet, Odsek za sociologiju, Univerzitet u Novom Sadu
e-mail: pusic@eunet.rs

SAŽETAK U ovom radu razmatraju se neke okolnosti koje su bile podsticajne ili su na izvesne načine onemogućavale da se sociologija okruženja etablira kao jedna celovita, akademska i istraživačka sociološka disciplina. Praćenje tih procesa zahteva, ma koliko redukovan, osvrt na teorijsko nasleđe sociologije, društvene okolnosti u kojima se razvijala sociologija u pojedinim sredinama, ali i uslove dugotrajne zatvorenosti same sociologije. Dominantna razmatranja odnose se na: (a) probleme da se u sociologiji prihvati činjenica kako su “stvari okruženja” definitivno društveno uslovljene, te da imaju društvene posledice, (b) probleme sociologije da se oslobodi predrasuda o fatalnosti ‘biologizma’ i važnosti ‘socijalnog konstrukcionizma’, kada je reč o okruženju i (c) razmatranje uloge koje su za formiranje sociologije okruženja imale socijalna ekologija i sociologija životne sredine, odnosno sociologija o okruženju.

Ključne reči: okruženje, socijalna ekologija, sociologija okruženja.

Primljeno: siječanj 2009.

Pribvačeno: travanj 2009.

1. Uvod

“Sociološki svet” tokom poslednje četvrtine 20. veka obeležila je velika gustina pokušaja da se etabliraju neke nove sociološke discipline. Sama pojava, kao i potreba, nikako nije nova; gotovo tokom čitavog svog akademskog i istraživačkog života sociologija se, znatno više nego ostale društvene nauke, nalazila pred izazovima da proširi i obogati svoju predmetnost. Na neki način to je i prirodno s obzirom da se savremeni svet ispostavlja u svom, čini se, neomeđenom pluralizmu, gde pojedini fenomeni, društveni oblici, obrasci i procesi, gotovo svakodnevno izbijaju iz nove društvene prakse.

Danas, kada je pojam *ekologije* postao sastavni deo svakodnevnog života i uz pomoć kog pokušavaju da se objasne mnogi savremeni procesi, nisu neočekivani

ni mnogi i raznovrsni pokušaji da se unutar pojedinih naučnih disciplina nađe prostor i za teme omeđene interesovanjem za "životnu sredinu".¹

Tradicionalne disciplinarne podele, pogotovo one koje se odnose na društvene nauke, sve manje uspeavaju da zadrže sadržaje unutar svojih disciplinarnih zâbrana: oni se sve češće prepliću i sve jasnije gube disciplinarnu ekskluzivnost.² Takođe je očevidno do koje mere je tokom poslednje četvrtine prošlog veka tradicionalna unutar-sociološka disciplinarnost počela da se dekomponuje. Mnoga interesovanja za pojedinačne društvene probleme, novoispoljene (stare ili davno poznate) društvene fenomene, pojave i procese u megaprocesu ubrzanja društvenih promena, pokušala su da nađu svoj prostor unutar celine sociološke nauke. Posebna istraživačka interesovanja gotovo dnevno se u okviru međunarodne sociološke zajednice "bore" za etabliranje svojih interesovanja i zauzimanje niša u vidu posebnih socioloških disciplina. Tradicionalna shema (strogih) disciplinarnih podela ne samo da je dovedena u pitanje već je, čini se, uveliko razgrađena. U takvom kolopletu ideja, potreba, ali i unutrašnjih i nedovoljno artikulisanih potreba, nastale su i svakodnevno nastaju nove subdisciplinarne podele. Brzina i snaga društvenih promena koje su karakteristične za potonje vreme, poznato je, posledično izazivaju sve više različitih odgovora na opštedruštvene procese i dobijaju sve veći broj posebnih interesovanja koja traže svoje disciplinarne oslonce u etabliranoj sociologiji. Međutim, mnoga subdisciplinarna interesovanja ih tu ne nalaze, te pokušavaju da oforme "svoj krug ideja" za koji veruju da može da se ili inkorporira u sociološki mejnstrim, ili pak da oformi neku komplementarnu teorijsku, analitičko-metodološku konstrukciju i empirijsku praksu. Deo problema koji bar poslednjih dvadesetak godina stoje pred sociologijom suočenom sa mnogobrojnim subspecijalističkim izazovima, može se videti i na sledeće načine. Prvi je takozvana "balkanizacija discipline" a drugi je često nedostajuće "intelektualno jezgro" kod pojedinih, posebnih socioloških interesovanja (Dunlap, 2001.:54-55). Danas je ovo manje-više opšte mesto u analizama savremene sociološke prakse i razmatranjima uzroka i posledica "narušavanja" konstrukcije sociologije kao opšte teorijske discipline. Možda se tek u ovakvoj praksi jasnije vidi ideja B. Pergera o tome da "sociologija ne predstavlja toliko naučnu oblast, koliko perspektivu: ako zataji perspektiva ne ostaje ništa" (Berger, 1994.:42).

2. Neke prelomnice na putu konstituisanja discipline

Sociološko interesovanje za okruženje predstavlja, međutim, put koji je trasiran znatno pre rečenog talasa pojavljivanja novih i još više novo-starih socioloških

¹ Pri tome, potreban je izvestan analitički napor ne bi li se ispravno razumelo da li je reč o ekologiji ili o životnoj sredini. Već i iz ovako naizgledne lapidarnosti, može biti jasno do koje mere postoji pojmovni galimatijas u onome što ćemo, za ovu priliku, nazvati "stvari okruženja".

² O tome je vrlo iscrpno pisano u: Volerstin, Imanuel i drugi (1997).

subdisciplina. Istraživačka interesovanja za okruženje i oblikovanje teorijskog aparata traju svakako više od pola veka. Ukoliko bismo govorili o ranim interesovanjima za veze društveno-prirodno, tada bi nas to izvesno vratilo u drugu polovinu 19. veka, što ovom prilikom nije naša namera.³ Činjenica koja na ovom mestu pobuđuje našu pažnju, odnosi se na praktično veoma kasno etabliranje *sociologije okruženja* kao jedne celovite, akademske i istraživačke sociološke discipline. Put dolaska do nesumnjivog prepoznavanja sociologije okruženja kao takve, svakako vodi od socijalne ekologije, preko sociologije životne sredine. Bez ove dve međufaze ne bi bilo moguće da se teorijski i istraživački oblikuje ni sociologija okruženja. Međutim, ono što na tom putu neprekidno skreće teorijski i istraživački tok jeste stavljanje “ekološke krize” u prvi plan (Cifrić, 1989.:325). Nalazimo da insistiranje na ideji da je razvoj ovih disciplina uslovljen razvojem ekološke krize, iako ona predstavlja podsticaj, nije dovoljan uslov za razvoj jedne discipline. S tim u vezi kriza sama po sebi, pa ni ona koja se odnosi na okruženje, ne može biti centralna tačka idejne konstrukcije sociologije životne sredine. Zapravo, reč je ne samo o ograničenom sadržaju već, sa jedne strane o nedovoljno preciznom, a sa druge strane nedovoljno prostranom pojmu. Upravo zbog toga govorimo o sociologiji okruženja, kao o onoj sociološkoj disciplini koja je zainteresovana i za probleme ekološke krize, ali nije direktan njen “proizvod”. S obzirom da je reč o veoma mladoj posebnoj sociologiji, nije neobično što iz množine interesovanja za probleme okruženja nije proistekao naučni konsenzus o njenom predmetu i metodi (Pušić, 2001.:350).

Od početka osamdesetih godina prošlog veka počinjalo je da biva jasno kako razumevanje društvenih posledica narušenog okruženja traži svoj jasan teorijski okvir. Stvarnost okruženja, koje je sve više devastirano, definitivno više nije moguće posmatrati van dominantne uloge čoveka. Samim tim i sadržinski i pojmovno okruženje postaje sve slojevitije. Kako su mnogi novi oblici društvene stvarnosti oblikovani u direktnoj vezi sa okruženjem, to je razumljivo da ni sociologija nije mogla ostati po strani. Čini se da je Hanigen potpuno u pravu kada tvrdi da se celokupna teorijska osnova sociologije okruženja koaguliše oko dve vrste problema: (a) posledica koje su izazvane destrukcijom prirode i (b) podizanjem svesti o značaju okruženja (Hannigan, 1997.:13).

Da bi se bolje razumela pozicija iz koje je sociologija okruženja uspela da pronađe svoj disciplinarni put, neophodno je razmotriti bar četiri pitanja. Prvo, koliko je sociologija u kašnjenju za istraživanjima okruženja? Drugo, zbog čega je sociologija imala problem da prihvati ekološka pitanja? Treće, da li je sociologija okruženja us-

---

³ U takozvanoj ekološkoj literaturi često se može sresti ideja da je sve što će voditi društvene nauke ka “stvarima okruženja” počelo delom *Prirodna istorija* Ernsta Hekela iz 1868. godine, zapravo korišćenjem pojma ‘ekologija’. Rekli bismo da se ovde pre radi o samo jednom od mogućih, ali svakako ne i o fundamentalnom tragu za razumevanje uloge ekologije u društvenim naukama i posebno u sociologiji.

pela da pronade svoje pravo mesto unutar sociologije? Četvrto, koja su istraživačka interesovanja sociologije okruženja?⁴

Kašnjenje sociologije za istraživanjima koja su orijentisana ka okruženju u neku ruku predstavlja “normalno stanje petrifikovanih pravila” veoma sporog otvaranja sociologije kao opšte teorijske discipline. Interesovanje za okruženje (envajronmentalizam⁵) deo je generalno ubrzanog ritma društvenih promena tokom druge polovine 20. veka. Neka vrsta podsticaja za diskurs o pitanjima veze između društvenog sveta i okruženja nastaje sa izveštajem o *granicama rasta* Rimskog kluba. Mada su u prvom krugu onih koji su izveštaj pripremali bili naučnici iz kompjuterskih nauka, futurolozi i ekonomisti, bilo je jasno da su uzroci i posledice poremećenog prirodnog okruženja društveno zadati. Ekonomija, kao jedina zastupljena društvena nauka u ovom istraživačkom projektu i sama je imala problem sa neprepoznavanjem društvene prirode okruženja, te je razumljivo što nije bila u stanju da takvu orijentaciju ponudi i drugim društvenim naukama.

U prvim koracima tada preduzetih, uglavnom ekonomskih analiza, videlo se da moderni problemi – koji su nastali zbog čovekovog delanja – ustvari vode poreklo iz fizičkih metabolizama poznatih u funkcionisanju industrijskog društva. I dok su ekonomistima ipak bile poznate kategorije poput potrošnje i proizvodnje, po prvi put takva svoja interesovanja dovode u vezu sa “proizvodnjom” i “potrošnjom” prirodnih resursa. Kada je reč o sociologiji, neka prethodna interesovanja u ovom kontekstu bila su poznata prevashodno u oblasti industrijske sociologije i gotovo nijedne druge sociološke subdiscipline. Nedugo zatim i pojedini filozofi počeli su da postavljaju pitanja o etičkim značenjima okruženja (mada je reč o pitanjima koja su postavljena još u starom veku). Razumljivo je da ni među filozofima nije bilo naučnog konsenzusa o značenjima ekološke etike. “Različite teorije ekološke etike nude različite odgovore na ovo pitanje” (de Žarden, 2006.:40). Svoja interesovanja sredinom sedamdesetih godina prošlog veka vrlo lako pronašle su političke nauke, prvenstveno zainteresovane za institucionalne oblike upravljanja, kontrolu i donošenja odluka u “stvarima okruženja”.

Od početka poslednje prošlovekovne četvrtine interesovanje sociologije za “stvari okruženja” nešto je pojačano i kretalo se u dva osnovna pravca. Prvi predstavljaju empirijska istraživanja u kojima centralno mesto zauzima propitivanje pretpostavljenih vrednosti materijalističkog sveta, odnosno konzumerističke civilizacije, te pokušaj da se uspostavi vrednosna korespodencija sa postmaterijalističkim vred-

⁴ Ovakva i manje-više slična pitanja postavljaju se u gotovo svim pokušajima da se napravi pregled puta kojim je prošla sociologija okruženja. Jedan od, čini se, celovitijih tekstova (premda sa pogledima koji odgovaraju nemačkoj sociološkoj perspektivi), a koji smo ovom prilikom imali na umu, je: Huber Josep, “Environmental Sociology in Search of Profile”, *Sociology and Ecology*, the German Society of Sociology, Bremen, 2001.

⁵ Pojam okruženja u najpribližnije odgovara pojmu *environment* u engleskom jeziku. Takođe, za imenicu *environmentalism* u srpskom jeziku ne postoji jedan celovit izraz koji bi se mogao upotrebiti. Zbog toga koristimo izraz “interesovanje za okruženje”.

nosnim orijentacijama. U teorijskom diskursu pak, bio je to snažan zalet u još uvek trajuću kritiku modernosti. Drugi pravac predstavljalo je sociološko fokusiranje novih društvenih pokreta. U tom smislu bili su interesantni i oni pokreti koji su za predmet svog “pokretanja” imali neke probleme narušavanja prirodnog okruženja, ali i mnogi drugi pokreti koji su bili rezultat narušavanja tradicionalnog društvenog ambijenta. Značajno je i to da “novi društveni pokreti” nisu imali dovoljnu snagu da ozbiljnije zainteresuju akademsku sredinu za postavljanje pitanja o čvrstini svojih istorijskih temelja na kojima su počivale granice petrifikovanih disciplinarnih načela. Nijedan pravac, međutim, nije otišao dalje od prakse partikularizama, te nije postavljao pitanje da li je pri svemu tome potrebna neka druga i drugačija, celovitija teorijska i istraživačka sociologija. Nije bez značaja ni to što su oba ova kruga, akademski i istraživački, rasli na zapadocentričnoj kulturnoj podlozi, ne uviđajući koliko je svet u kojem su narušeni odnosi prirodno-društveno, prostraniji. Samim tim i potreba za izučavanje promenjenih sistema vrednosti bila je kulturno redukovana.⁶ Podsticaji koji su iz pravca envajronmentalista dolazili do pojedinih sociologa bili su preslabi da bi mogli da izazovu ozbiljnija unutardisciplinarna osveženja i da sociologiju okruženja predstave kao promotora nužnih promena.⁷ Dok je sociologija pokazivala sve znake indiferentnosti za nove unutardisciplinarne promene, kada je reč “o stvarima okruženja”, neke društvene nauke poput psihologije, ekonomije, političkih nauka, prava i filozofije, čak i pedagogije, iskoristile su tu šansu i počele “stvari okruženja” da ugrađuju u svoju predmetnost.

Ovde se s razlogom postavlja pitanje zbog čega je akademska sociologija imala toliko problema da zvanično prihvati “stvari okruženja” kao svoj predmet? Čini se da je teško protivrečiti J. Huberu kada kaže da je uobičajeni odgovor koji se sreće – da je to zbog toga što problemi okruženja nisu shvatani kao prirodni predmet sociologije. To je, međutim, samo deo mogućeg odgovora na koji se odmah nadovezuje i sledeće pitanje: Zbog čega je sociologija samo 20 godina kasnije prepoznala da “stvari okruženja” ili, još nedovoljno određeno, “problemi ekologije”, predstavljaju fundamentalno političko pitanje takve važnosti koje se može porediti sa nacionalnim pitanjima, ustavnim pitanjima, uključujući čak i pitanja razvoja sveta?

Kako na pitanja o razlozima za pozicioniranje sociologije koja se nalazi na priličnoj distanci od prirodnog okruženja nije moguće ponuditi jednoznačan zadovoljavajući odgovor, skloniji smo da to vidimo kao splet okolnosti u kojima se razvijala sociologija u pojedinim sredinama. Nije izvesno da bi uopštavanje prilika u kojima je sociologija okruženja pronalazila svoj akademski i istraživački put, moglo jedna-

---

⁶ Jednom prilikom, više kao ilustraciju ne-sporazumevanja i nerazumevanja različitih kulturno-genetičkih obrazaca društva, naznačili smo da, dok u Nemačkoj pokreti zelenih predstavljaju značajnu političku snagu unutar parlamenta, u afričkoj državi Mali zadugo nije moguće očekivati da se pojavi pokret zelenih.

⁷ Izraz “envajronmentalisti” koristimo uz sav oprez koji zahteva njegova direktna neprevodivost, premda se koristi i u našoj literaturi. U svakom slučaju, podrazumevamo naširi skup svih pojedinaca koji se samostalno, spontano, organizovano ili institucionalno, akciono ili pasivno interesuju za “stvari okruženja” a ne samo za zaštitu životne sredine.

ko da važi za sve sredine. Činjenica je da su se neka pitanja, koja će ući u agendu “stvari okruženja” u poslednjih dvadeset godina, ranije otvorila u razvijenim zapadnim sredinama.⁸ Premda su mnogi tragovi narušenog odnosa prirodno-društveno tu bili jasno vidljivi, ni drugde, pa ni u manje razvijenim sredinama, za uvid u tako nešto nije bilo neophodno izvežbano analitičko oko niti posebno podešen naučni instrumentarij. Pre bi se moglo govoriti da je tome doprinela ukupna društvena klima u kojoj za oblikovanje i iskazivanje pluralizma interesa u gotovo svim oblastima života nisu bili neophodni državni ni institucionalni podsticaji (kako je, inače, bilo u zemljama u kojima se aktivno odvijao komunistički odnosno socijalistički projekat). Naime, dobro je poznato kako je prevalentan deo sociološkog korpusa u drugoj polovini prošlog veka bio zasnovan (i) na ideološkoj konstrukciji. Ukoliko bismo se ipak opredelili da potražimo neku vrstu najmanjeg zajedničkog imenioca socioloških interesovanja koja su prethodila sociologiji okruženja, tada bismo ugledali nekoliko teorijsko-akademskih i istraživačko-empirijskih krugova.

U prvom krugu teorijskog nasleđa koje je moglo da stvori podsticaj ili pak da usporava razvoj sociologije zainteresovane za okruženje, koji J. Huber naziva “institucionalnom sociologijom”, jasnije od ostalih vidi se strukturalizam na tragu M. Vebera, G. Zimela, E. Dirckema V. Zombarta i R. Darendorfa. Međutim, ni u jednom od tih velikih socioloških krugova i teorijskih projekata nije bilo dovoljno prostora za uočavanje eksplicitnosti veze između društva i “stvari okruženja”. Zapravo, u svakom od njih postojala je bar po jedna ključna nit iz koje se moglo naslutiti ili je to bilo ne isuviše eksplicitno pokazano – da su problemi društva istovremeno i problemi okruženja – odnosno da su problemi okruženja istovremeno i problemi društva. U principu, sve bi to mogla da bude povoljna teorijska podloga za izučavanje svesti o okruženju, za izučavanje ekološkog načina mišljenja i suprotstavljenih kulturnih paradigmi o prirodi i izučavanje uloge ljudi i društva prema prirodi. Ali, kao što znamo, to se uglavnom nije dogodilo kao jedan sistematičan sociološki projekat.

Drugi krug ideja ispisuje tradicija marksizma, odnosno “filozofija praxisa.” Tu pre svega mislimo na pokušaje marksizma da objasni uticaje ljudske proizvodnje na produktivnost i regenerativne mogućnosti prirode. Verovatno bi bilo predaleko ići do njihovih preteča u “stvarima okruženja” (kakvih pokušaja ima), te se naprezati da se u idejama Vilima Petija i fiziokrata iz 18. veka pronalaze ti tragovi. Ono što pak ne bi bilo pravedno odreći to su zasluge marksizma za uvođenje pojmova, odnosno ideja o prekomernoj eksploataciji eko-sistema, kolonizaciji okruženja, ekološkoj transformaciji, industrijskom metabolizmu i industrijskoj ekologiji ili entropiji ekonomije (Huber, 2001.:4). Međutim, njihova opoziciona oštrica vladajućim stremljenjima vremenom je slabila, tako da su se u dubini 20. veka primećivali samo njihovi tragovi.

⁸ Za pregled razvoja sociologije okruženja u SAD veoma je instruktivan tekst: Dunlap, Riley (2001.): “The Evolution of Environmental Sociology: A Brief History and Assessment of the American Experience”, u: Frey, R. Scott, *The Environment and Society*, Allyn and Bacon: 43–62.

Čini se da se idejama K. Marksa i F. Engelsa danas pridaje veći značaj nego što su one, po sadržaju koji se odnosi na vezu između prirodnog i ljudskog, zaista imale. Kako tvrdi Hannigen, čini se da tad nije baš bilo jasno kako bi te veze trebalo da izgledaju. Marks i njegova rana saradnja sa Engelsom samo su se marginalno odnosili na degradaciju okruženja *per se*, već je to pre svega bilo usmerenje ka analizi društvene strukture i društvenih promena (Hannigen, 2006.:8). Ono što je iz njihovih ideja u vidu nasleđa direktno “doprlo” do savremenih značenja, bila je uloga države u destrukciji okruženja. Jedna od najčešće korišćenih ideja koja se koristi u objašnjenjima Marksove uloge u “stvarima okruženja” je takozvana “metabolička pukotina”. U originalnom tekstu to je “metabolička” veza između ljudi i prirode a u neomarksističkoj interpretaciji to je najbliže onome što bismo nazvali ekološka održivost (Foster, 2001.:80).

Ovo je, možda, bila jedinstvena prilika da kritičke teorije “naprave širi prostor” za nove sociološke pristupe, teorijske konstrukcije i istraživačke projekte koji bi pospešili stasavanje sociologije zainteresovane za okruženje. Smatramo da je socijalna ekologija, koja je kao akademska disciplina kod nas stasavala na tragu ovakve kritičke teorije, vremenom proširila svoja istraživačka interesovanja (prvenstveno u smislu transdisciplinarnosti) i postepeno prerasla u sociologiju okruženja.⁹

Treći krug ideja koji je “bio blizu mogućnosti” da reinterpretira značenja prirode u najšire okvire sociološkog promišljanja, ali nije iskoristio tu šansu, odnosi se na kritičke teorije razvijane prvenstveno u okvirima “Frankfurtske škole”. Spremnost da se vidi i analizira neulepšana slika društvene stvarnosti bila je fokusirana i na destruktivnu snagu moderne nauke i tehnologije, ali bez dovoljno jasno razrađene ideje o tome kako one utiču na besprimerno iskorišćavanje prirode i narušavanje okruženja. Ponekad se prilikom analize značaja ovog kruga ideja pre naglašava njegova uloga u poslednjoj četvrtini 20. veka, te se delovanje J. Habermasa vidi kao neka vrsta krunskog podsticaja za nastanak i razvoj “zelene kritike”, odnosno neke vrste preteče pokreta zelenih (posebno u Nemačkoj). Aktualizovanje kritičkog pristupa novog sociološkog senzibiliteta, u kome će se “stvari okruženja” naći na samom početku teorijskog diskursa, nastupiće tek sa U. Bekom i njegovim idejama o rizičnom društvu.

Smatra se da četvrti mogući impuls u otvaranju sociologije ka “stvarima okruženja” pripada zagovornicima sistemskih teorija i funkcionalne sociologije i to u jednom širokom luku od T. Parsonsa do N. Lumana. Tu se pre svega misli na evolutivne teme Parsonsove sociologije koje se odnose na povezivanje njegove teorije sociokulturne evolucije sa teorijom organske evolucije, te na “opštu teoriju delanja” (Haines, 1987.). U širokom spektru sociološkog interesovanja N. Lumana posebno

---

⁹ Gotovo u svakoj sredini unutar evropske sociološke scene osamdesetih godina prošlog veka mogli bi se pronaći sociolozi koji su svojim interesovanjima dali doprinos otvaranju sociologije ka “stvarima okruženja”. Recimo da su u bivšoj Jugoslaviji pre svih to bili Rudi Supek, Ivan Cifrić i Danilo Ž. Marković, na primer.

O značaju socijalne ekologije za razvoj prostorno zainteresovanih sociologija, posebno urbane sociologije, pisali smo na drugim mestima (Pušić, 1997.:54–58).

se ističu njegove analize o vezama između društva i okruženja i proširenje tradicionalnog razumevanja pojma ekologije.¹⁰ Zaista, u istraživanjima “stvari okruženja” koja su došla na red sociološkog interesovanja od kraja devedesetih godina, sistemske teorije ostavile su značajnog, pogotovo metodološkog traga.

U svom relativno sporom “otvaranju ka novim problemima” koji su gradili društvenu stvarnost, kao i prema ostalim društvenim naukama, sociologija je i u odnosu na “stvari okruženja” često koristila saznanja i dostignuća već etabliranih subdisciplina, kao i njihove metodološke aparate i analitičke instrumente. Povremeno, to je dovelo do nejasnih granica i preplitanja pojmova i sadržaja između komplementarnih društvenih nauka. Tako je, na primer, “stvari okruženja” sociologija radije videla kao deo socijalne psihologije (odnos ljudi prema pojedinim pitanjima narušenog kvaliteta okruženja) ili antropologije (u smislu evolutivnih veza između prirode i čoveka). Ove nauke, međutim, bile su zainteresovane samo za pojedina pitanja međusobne veze ljudi i okruženja a ne i za celinu odnosa društveno-prirodno. Sve to kao nije bilo dovoljno da bi se videlo kako “stvari okruženja” ne predstavljaju parcijalne društvene probleme i da je potrebna neka vrsta sinteze. Sve negde do osamdesetih godina prošlog veka sociologija kao da je svaki put kada se nađe u blizini pojmova kao što su priroda ili ekologija, osećala nelagodu, smatrajući da oni i proizilazeći sadržaji “pripadaju nekim drugim naukama”. Čak i kad su počeli da se pojavljuju prvi društveni pokreti koji su se interesovali za “stvari okruženja”, sociologija ih je radije videla kao naturaliste, vitaliste, komunitarce ili alternativce a ne kao novu društvenu snagu koja traži odgovarajući sociološki “tretman”.

Sve bi to moglo da predstavlja skicu za ram unutar kog bi stali razlozi kojima se sociologija rukovodila kada je odbijala da u svoje okrilje primi i pojmove i sadržaje “stvari okruženja”, te da otvori ekološko pitanje. Za to vreme, u tehničko-tehnološkim, prirodnim, komplementarnim društvenim naukama i generalno u društvu, itekako su bili prihvaćeni pojmovi koji su imali veze sa ekologijom i okruženjem.¹¹

¹⁰ Ideje koje govore o razvoju pojma “okruženja” sve do modernih značenja gde se sociološki jasno razdvaja društveni sistem od “prirodnog” okruženja, zatim funkcije znanja o ekologiji kao pretpostavci za društvenu komunikaciju, pa sve do onih značenja etike koja se odnose na okruženja, sistematski su izložene u: Niklas Luhmann (1986): *Ecological Communication*, University of Chicago Press. Interesantno je, međutim, da ta knjiga nije imala velikog odjeka u sociologiji a nije uspela da zaživi ni kao ekološko štivo. Već i to dovoljno jasno govori da uslovi za nastanak nove sociologije okruženja u okviru sociologije tada još uvek nisu bili dovoljno sazreli.

Jedno od posebnih, ali svakako korenski važnih pitanja kada je reč o zasnivanju discipline sociologije okruženja, odnosi se na “ekološki etos”. U poslednje dve decenije o tome je mnogo pisano, ali nalazimo da je jedan od interesantnijih prilaza onaj koji je dat u: Cifrić, 2000.:216–237.

¹¹ Sam autor bio je sudeonik u naporima i svedok poteškoća koje su na početku novog milenijuma pratile pokušaje da se sociologija okruženja ustanovi kao akademska disciplina unutar studija sociologije kod nas.

Kako smo već rekli, uslovi u kojima su se razvijale pojedine sociološke discipline nisu bili, niti su i danas, jednaki u svim sredinama. Bilo bi prilično smelo i verovatno netačno ukoliko bismo smatrali da je evropska sociološka tradicija nešto bliža uslovima u kojima su se razvijale prostorno orijentisane (ili je bolji izraz prostorno senzitivne) sociologije, pre svega urbana sociologija.¹² Danas je moguće naći dovoljno tekstova o razvoju sociologije okruženja u SAD i svi su oni saglasni bar u jednoj stvari: razvoj ove sociologije u svim razvijenim sredinama na Zapadu bio je stepenast i sve do početka devedesetih godina prošlog veka nije se moglo govoriti o njenom stabilnom razvoju i shodno tome njenom formalnom etabliranju. Talasi različitog intenziteta interesovanja nisu bili samo rezultat naučne inertnosti, već su bili pod veoma snažnim uticajem političkog oblikovanja javnog mnjenja, pogotovo u vreme predsednikovanja R. Regana (Dunlap, 2001.:46). Međutim, ono što se za razvoj ove discipline čini važnijim, jesu bar dve činjenice sociološke naravi. Prva je da je sociologija dugo bila pod uticajem *socijalnog konstruktivizma* i teorija o *ljudskoj izuzetnosti*. Tek spremnost sociologa da se van ove dve teorijske konstrukcije suoče sa činjenicama o društvenim uzrocima i društvenim posledicama narušenog okruženja, otvorila je mogućnost da se sociologija okruženja a ne sociologija o okruženju oblikuje kao relevantna sociološka disciplina. “Po opštem mišljenju, najveći doprinos sociologije socijalnom konstrukcionizmu dala je Bergerova i Lukmanova knjiga *Socijalna konstrukcija stvarnosti*” (2001.:41).

Sa druge strane, američka sociologija se od sredine sedamdesetih godina prošlog veka razvijala (i) zahvaljujući mnoštvu empirijskih istraživanja. Kako će Dunlap primetiti, dok se evropska (prvenstveno britanska) sociologija trudila da uobliči teorijsku osnovu sociologije okruženja, američka je tragala za podacima *in situ*. Lokalizovanost problema okruženja pratila je najveći broj ovih empirijskih istraživanja. Bilo je to vreme kada procesi globalizacije, premda već dovoljno uočljivi, još uvek nisu uspevali da zainteresuju naučnu javnost. Otud su američka empirijska istraživanja često imala snažna obeležja lokalizama. Teme poput: “Sociokulturni faktori koji utiču na potrošnju ili čuvanje energije”, “Društveni faktori povećane potrošnje energije”, “Lokacije zagađujućih industrija u područjima sa siromašnijim stanovnicima” (tzv. ‘okruženjski rasizam’), i slične, bile su sasvim standardne. Naravno, nije moguće tvrditi da je jedan ili drugi put sociološkog oblikovanja discipline “bolji”, ali je činjenica da je zajednički rezultat bio povoljan po etabliranje ove posebne sociologije. Unutar Američkog sociološkog društva javlja se sve veći broj članova u sekciji za “sociologiju okruženja”, objavljuju se analitički i često provokativni tekstovi i razvijaju novi univerzitetski kursevi. To korespondira sa međunarodnom sociološkom scenom jer se slični procesi, pogotovo oni koji se odnose na novo interesovanje na univerzitetima i u istraživačkim institutima, javljaju u Japanu, Skandinaviji, Brazilu i Kanadi.

---

¹² Setićemo se da su, pre nego što je evropska urbanosociološka tradicija počela da oblikuje našu urbanu sociologiju, prvi impulsi bili vezani za američku urbanu sociologiju i posebno za Čikašku školu.

Snažna konstrukcionistička orijentacija, koja je “dospela” iz sociologije nauke i postmoderne diskurs analize, bila je veoma uticajna među evropskim sociolozima okruženja, ali manje nego što je to bilo u SAD-u. Neki manje ortodoksni oblici konstrukcionizma analizirali su važnost uloga koje imaju različiti akteri poput aktivista, naučnika i političara kojima je bilo svojstveno društveno prepoznavanje i definisanje uslova okruženja kao “problema” – bez poricanja objektivnog postojanja takvih problema... Oni su, dakle, prepoznavali objektivno postojanje problema okruženja i nisu insistirali na tome da je reč o društvenim konstrukcijama. Čak i poznati kanadski sociolog Džon Henigen, autor značajne knjige o koristima društvenokonstrukcionističkog prilaza sociologiji okruženja (Hannigan, 1997.:58–75), poriče postojanje ekstremne konstrukcionističke perspektive koja bi išla samo za tim da mnoge globalne probleme vidi kao isključivo “proizvode” medija ili ekoloških aktivista, bez realne osnove (Dunlap, 2001.:54).

Za razumevanje okolnosti u kojima kod nas pokušava da se razvije sociologija okruženja, takođe je od izuzetne važnosti (ne)postojanje odgovarajućih empirijskih istraživanja. Mada, moglo bi se reći da to nije samo osobina ove posebne sociologije, već pre stanje koje obeležava generalnu poziciju sociologije u srpskom društvu. Premda se ne može govoriti o tome da je naše društvo ikada isuviše bilo zainteresovano za empirijska istraživanja, ono što je spajalo teorijski diskurs i empirijsku proveru bili su pre svega individualni naponi pojedinih sociologa, generalno u periodu do devedesetih godina prošlog veka. Pa i tada, interesovanje za pojedina sociološka istraživanja pre je bilo stvar pojedinih institucija koje su bile zainteresovane za pitanja društvene stvarnosti u onim oblastima za koje su same zainteresovane.¹³ I danas, u društvu koje još uvek traži svoj pravi izraz koji bi odgovarao nedefinisanim “modernim potrebama”, sociološka istraživanja nalaze sa na samim marginama društvenog interesovanja. Retka istraživanja postoje još samo zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca ili nekoj vrsti redovne prakse u okviru vanuniverzitetskih institucija, odnosno pojedinih naučnih instituta. Međutim, koliko je nama poznato, opsežnijih istraživanja koja bi se odnosila na “stvari okruženja” i za koja bi sociologija predstavljala konkretan istraživački okvir, nema.¹⁴

¹³ Poznato je da je u oblastima prostorno orijentisanih sociologija, ponajpre u okviru urbane sociologije, bilo istraživanja za koja su bile zainteresovane pojedine gradske institucije koje su se bavile urbanističkim planiranjem i projektovanjem, kao i one koje su upravljale gradskim građevinskim zemljištem. U nekim od njih, pogotovo u većim gradovima, stavka “istraživanja” postojala je kao deo redovne prakse u okviru godišnjih planova rada. U vremenu njihove prvenstveno tržišne orijentacije koja je stupila na scenu početkom devedesetih godina prošlog veka, bez obzira na javni karakter i “javni servis” koji je iz tog značenja proizilazio, kao i na njihovo elitno materijalno pozicioniranje, fundamentalna istraživačka praksa potpuno je nestala.

¹⁴ Takođe nalazimo da je interesantno da se određena empirijska istraživanja obavljaju u okvirima akademskih institucija koje su za “stvari okruženja” zainteresovane iz ugla drugih naučnih oblasti: na tehničkim fakultetima, kao i u okvirima departmana za geografiju, prostorno planiranje, šumarstvo i poljoprivredu, na primer.

Iz prakse razvoja sociologije okruženja u razvijenim sredinama znamo da je neophodno da ovaj istraživačko-empirijski korak, prethodi učvršćivanju akademsko-teorijskog položaja “novih” socioloških subdisciplina. U rečenoj srpskoj društvenoj stvarnosti u kojoj ne postoji izražena potreba vanakademske javnosti za saznavanjem činjenica o toj stvarnosti putem rezultata temeljnih (empirijskih) socioloških istraživanja, iskustvenu praksu u razvijenim sredinama možemo donekle da “upotrebimo” kao alibi.¹⁵ Iz tih iskustava poznato je da je, na primer, izražena empirijska orijentacija savremene američke sociologije okruženja predstavljala njenu tendenciju da se izbegne snažna i striktna socijalno-konstrukcionistička perspektiva koja je tokom proteklih četvrt veka bila dominantna u društvenim problemskim teorijama i posebno unutar sociologije nauke. Istovremeno, pred nama je i iskustvo agresivno “proizvedenih” zahteva postmodernizma (postmoderna diskurs analiza) kojima sociologija nije uspjela da se odupre. Setićemo se da je ta orijentacija uspjela da “ispriča priču” o tome da okruženje (i naši odnosi sa njim) predstavlja “čistu društvenu konstrukciju” kao da je to, na primer, stvar “jezika, diskursa i moći onih koji su u igri”. Posledica je bila da je snaga konstrukcionizma poricala značaj prirode kao relevantne činjenice u odnosu na ljudsko iskustvo. Upravo takva jedna perspektiva izbegavala je mogućnosti ispitivanja veza između okruženja i društva (Dunlap, 2001.:53). Takva redukcioniistička uloga u odnosu na društvenu prirodu okruženja imala je ogromne negativne posledice ne samo na razvoj sociologije okruženja, već i na oslobađanje sociologije od jednostranog pogleda na društvenu stvarnost.

Kada je reč o položaju sociologije okruženja kod nas, tada srećnu okolnost predstavlja činjenica da je tokom poslednje decenije minulog veka ona uglavnom i generalno pozicionirana unutar evropske i šire međunarodne sociologije.¹⁶

---

¹⁵ Nikako nije bez značaja što su se razna istraživanja vrlo različitih agencija za istraživanje javnog mnjenja, sa jedne strane, te nevladine organizacije, sa druge strane, i novinarske ankete, sa treće strane, nametnula kao relevantni izvori za stvaranje mozaičke slike o stanju društva, pa i o pitanjima koja se odnose na međuveze društvo-okruženje.

¹⁶ Ukoliko je za institucionalizaciju pojedinih socioloških disciplina relevantno njihovo prisustvo u okviru dve vodeće međunarodne sociološke asocijacije, tada sociologija okruženja već odavno ima zauzeto svoje mesto. U okviru ISA (International Sociological Association) “Istraživački komitet za okruženje i društvo” postoji još od 1971. godine. U okviru iste organizacije ustanovljen je i redovni *Newsletter of Research Committee 24* “Environment and Society”. I u okviru ESA (European Sociological Association) postoji *Istraživački komitet za okruženje i društvo* koji se, osim problemima okruženja u društvenom kontekstu, zanima i za pitanja održivog razvoja, kao komplementarne sociološke oblasti. (Više o tome može se naći na adresi: <http://esa-esn.org>.) Pre kao kuriozitet koji govori o porastu interesovanja nego kao upotrebljiv statistički podatak navodimo da je “Sekcija za sociologiju okruženja” Američkog sociološkog udruženja (ASA) 1976. godine imala 290 članova a u oktobru 2008. godine okupljala je 461 člana. Procesi “sociološkog otvaranja” u Evropi su obično nešto sporiji nego što je to u SAD-u. U Nemačkoj je, recimo, sociologija okruženja institucionalno i “zvanično” zaživela tek 1994. godine, kada je “Sociologija i ekologija” podržana kao sekcija u okviru Nemačkog sociološkog društva, mada čak ni 1996. godine većina članova nije uvažavala činjenicu o novoj sociološkoj disciplini. Radije je bio u upotrebi naziv “socijalna ekologija” i “sociologija i ekologija”

3. Sociologija okruženja između akademske i istraživačke prakse

Ono što jeste važno za dodatno razumevanje mesta i uloge sociologa okruženja u brzorastućoj sociološkoj zajednici, jeste da sociolog okruženja nije ekolog *sensu strictu*. “Eko-sistemi i fizički industrijski metabolizam, biljke i životinje, okeani i planine, voda i zemljište, organski otrovi i smrtni rizici, nisu nešto što se direktno tiče sociologa. Međutim, ono što sociologa interesuje jeste kako uslovi života stanovništva unutar svojih zajednica i organizacija uzrokuju takve posledice po okruženje i kako se te posledice vraćaju ljudima nazad. Druga vrsta dileme koja ograničava ili pak usmerava ideju o sociologiji okruženja je ona koja se nalazi u uverenju da je posao sociologa, u užem smislu reči (znači ne istraživača društvene stvarnosti /*social scientist*/ nego “čistog sociologa”), već odavno zadat: društvene strukture i njihova podela u smislu socijalne stratifikacije, društvenih grupa, starosnih grupa, društvenih uloga, životnih stilova i slično” (Huber, 2001.:10). Dakle, društvene nauke stavljaju pred nas potrebu za znatno širim razumevanjem sveta koji nas okružuje.

Ono što predstavlja “posebnu draž”, ali istovremeno opstrukciju petrifikovanim razumevanjima zadatka sociologije, jeste snažna i sistemska otvorenost sociologije okruženja ka ostalim društvenim i mnogim komplementarnim naučnim disciplinama. Složene probleme međuveze društvo-okruženje-društvo nije moguće razumeti ukoliko ne postoje uspostavljene funkcionalne veze sa mnogim drugim naučnim disciplinama. Uostalom, celokupna istorija razvoja sociologije okruženja to pokazuje. Istorijski put razvoja sociologije okruženja u SAD i Velikoj Britaniji pokazao je, između ostalog, da je za “novo otvaranje” sociologije bilo presudno uverenje sociologa da se njihovo posleništvo ne graniči samo sa akademskim uzvišenostima, istraživačkom pasijom niti majstorskim umećem. U vremenu koje pred čoveka neprestano postavlja nove izazove, itekako je potrebna i doza intelektualne osvešćenosti o tome da društvene nauke moraju potpuno da se otvore. I. Vlerstin to naziva fleksibilnošću, odnosno proširivanjem organizacija intelektualne aktivnosti. “Biti sociologičan nije isključivi delokrug osoba koje se zovu sociolozi. To je obaveza svih naučnika u oblasti društvenih nauka... Ukratko, mi ne verujemo da postoje monopoli mudrosti, niti zone znanja rezervisane za osobe sa posebnim akademskim stepenima” (Vlerstin, 1997.:123). Svakako da Vlerstin nije prvi među značajnim imenima na sociološkom globusu koji se dotakao pitanja revitalizacije sociologije i njenog odnosa prema ostalim komplementarnim i kontaktnim naučnim disciplinama. Uvidajući da je u krizi modernog doba i sama sociologija u krizi. Ukoliko ne uspe da odgovori izazovima ozbiljnih društvenih promena Piter Berger je implicito dodirnuo i sve one “nepokrivene oblasti” u kojima treba da se ispolji primenljivost i javni prestiž (Berger & Kelner, 1991.:167). Pre nego što će sociologija prepoznati svoj interes za “stvari okruženja”, to su već uradile pojedine društvene nauke i ponudile se javnosti kao one koje uočavaju, razumeju i nude odgovore na probleme modernog nesporazuma između društva i okruženja. Dok će kasnije Berger pojačavati svoj kritički akcenat u odnosu na izostalu saradnju sociologije sa ostalim naučnim disciplinama, mnoge društvene nauke već će ostvariti ili obnoviti svoja interdisciplinarna zanimanja i uključiti se u multidisciplinarna istraživanja.

Pre nego što sociologiji ponudi “recept” za uključivanje u novu realnost interdisciplinarnosti i dugoročnih intelektualnih pregnuća, primetiće da “za razliku od većine drugih naučnika, sociolozi ni za jednu posebnu empirijsku oblast ne mogu da tvrde da je njihova sopstvena. Oni uglavnom mogu da ponude svoju perspektivu. Slabosti koje sociologija ispoljava, uništavaju njenu perspektivu i čine je zastareloom” (Berger, 1994.:42). Možda pre nego ijedna druga oblast “stvari okruženja” su ponudile (ili je tačnije rečeno – zahtevale) sociologiji da definiše svoju transdisciplinarnu perspektivu.

Kao i većina modernih socioloških disciplina i sociologija okruženja u jedan od svojih fokusa postavlja načine, oblike i funkcije ljudskog delovanja. Razume se, ono je i u ovom kontekstu “proizvod” mnogih oblika komunikacija i mentalnih procesa, ali nikako nije psihologija koja se, takođe, i to veoma ekstenzivno i sistematski, interesuje za ovu oblast. Sociologija okruženja interesuje se za komunikaciju i interaktivne dinamičke procese, posebno dinamičke diskurse, od kojih su neki već odavno otvoreni u sociologiji, posebno onoj koja se specifično zanima za kulturu. U sredinama u kojima je razvoj sociologije okruženja počeo ranije i koje iza sebe imaju već jasno definisan akademski i istraživački prostor za “stvari okruženja”, nije bilo neobično što je upravo ona inicirala preispitivanje nekih definicija društvenih procesa i društvenog delanja u okvirima javne administracije, menadžmenta, ekonomije, rada, kulture, proizvodnje i tehnologije. Sa nešto više otpora, ali i uz uvažavanje od strane “tradicionalne sociologije” u ovim sredinama započet je i proces nekih redefinicija sociologije kulture, sociologije znanja, malo provetravanje diskurs analize i istraživačkih pravaca na formativno-sistemskom nivou. To je bilo moguće samo u uslovima kada je unutar institucionalne sociologije shvaćeno i prihvaćeno da ovakva sociološka disciplina u svetu koji se ubrzano menja, odražava svoj pun sadržinski i metodološki smisao. Do poslednje decenije prošlog veka gotovo da nije bilo nauke koja na ovaj ili onaj način nije u svoje istraživačko interesovanje uključila i “stvari okruženja”, na način i u obliku koji je bio prilagođen osnovnom disciplinarnom određenju. Ukoliko je desetak godina pre toga bilo i izvesne pomodnosti kao rezultat naglo poraslog interesovanja za “stvari okruženja” koje su plasirali mediji i aktivističke grupe za zaštitu okruženja, neki ozbiljni i nesumnjivi podaci o globalnoj ugroženosti planete nisu mogli da se ignorišu. Lista istraživačkih oblasti koje su bile zainteresovane za “stvari okruženja” uvek je duža nego što je u određenom trenutku to moguće sačiniti. U tu listu svakako se uključuju: (a) u oblasti prirodnih nauka: fizika okruženja, hemija okruženja, ekološka hemija, ekološka geo-hemija, ekološka bio-hemija, ekologija, biologija okruženja, konzervacija prirode i predela, geološka ekologija, regionalna i urbana ekologija, poljoprivredna ekologija, eko-toksikologija, medicina okruženja itd.; (b) u oblasti tehničkih nauka: inženjering okruženja (“potrošen” vazduh, otpadne vode), upravljanje otpadom, recikliranje i ponovno korišćenje, ekološka obnova površinskih kopova, okruženje i procesni inženjering, biotehnoški procesi inženjeringa, energetska tehnologija i okruženje, saobraćajna tehnologija i okruženje, Industrijska proizvodnja i dizajn za okruženje, ekološka arhitektura, ekološko gradsko i regionalno planiranje itd.; (c) u oblasti društvenih nauka: upravljanje okruženjem (Environmental Management), ekonomija okruženja/ekološka ekonomija, zakonodavstvo okruženja, administra-

cija i planiranje okruženja, socijalna i ljudska ekologija (ekologija naselja), političke nauke okruženja, sociologija okruženja, novinarstvo okruženja, psihologija okruženja/ekološka psihologija, etika okruženja/filozofija okruženja, istorija okruženja, obrazovanje i okruženje/obrazovanje za okruženje itd. (Huber, 2001.:9).

Naravno, moguće su i razne kombinacije između pojedinih disciplina, oblasti i interesovanja. Čini se da nije naučno sebično ustvrditi kako sociologija uključuje u svoje polje interesovanja gotovo celokupnu sferu društvenih nauka, te da kao svoj immanentan zadatak učestvuje u oblikovanju nekih opštih teorija o društvu. U drugom koncentričnom krugu njenih “zadataka” svakako je i subdisciplinarno usmeravanje i proširenje referentnog okvira. Sociologija okruženja predstavlja možda jednu od najdinamičnijih posebnih sociologija koja mnoštvom novih značenja ispunjava taj okvir i istovremeno omogućava da se sociologija “otvori” ka ostalim kontaktnim i komplementarnim disciplinama. To, međutim, ne znači kako se time pojedinim društvenim naukama, koje su pre prepoznale značenja okruženja kao sopstvenu predmetnost i koje su to iskoristile za razvoj sopstvenih unutardisciplinarnih usmerenja, remeti referentni okvir. U “stvarima okruženja” ima posla za sve društvene nauke koje pokušavaju da uoče i objasne sve procese “društvene proizvodnje okruženja”. S obzirom da su problemi okruženja problemi društva, tada, kako kaže američki sociolog okruženja M. Bel, ako postoje oni koji stvaraju probleme okruženja, mora da postoje i oni koji te probleme rešavaju (Bel, 1998.:2). Možda “rešavanje” baš i nije pravi izraz, ali u svakom slučaju je reč o onim sociolozima koji su posvećeni tome da te probleme sa deskriptivig, prevedu na eksplikativni i aplikativni nivo.

Čini nam se mogućim da je upravo sociologija okruženja “kopča koja je nedostajala” pa da se u savremenim, turbulentnim civilizacijskim procesima, na kvalitetno nov način povežu društvene nauke. Otud bi J. Huber mogao biti u pravu kad tvrdi da uloga sociologije kao “snabdevača” generalnim teorijama svakako ne znači da su ostale disciplinarnе teorije višak. Razmišljanje u tom pravcu svakako je pogrešno. Njeno je da omogućava da neke opšte paradigme posluže kao platforma za društvene nauke, zajedničke kategorije i modele, opšta pitanja i usmerenja (Huber, 2001.:8). Kao što sociologija nikada ne može da bude zamena za političke nauke, ekonomiju, pravo, filozofiju, pedagogiju ili psihologiju, tako ni sociologija okruženja ne može da obuhvati sva subdisciplinarna interesovanja drugih društvenih nauka, ali može da ih poveže na jedan akademski i istraživački podsticajan način. Uostalom, etablirajući se u više od 150 studijskih programa na univerzitetima širom sveta, ona to i uspeva.

Literatura

1. Bell, M. M. (1998). *An Invitation to Environmental Sociology*. London: Pine Forge Press.
2. Ber, V. (2001). *Socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
3. Berger, P.; Kellner, H. (1991). *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina.
4. Berger, P.; Luckman, T. (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje*. Zagreb: Naprijed.
5. Berger, P. (1994). Sociologija: Povlačenje poziva. *Pregled*, 265:39–42.
6. Cifrić, I. (1989). Socijalna ekologija: prilozi zasnivanju discipline. Zagreb: Globus.
7. Cifrić, I. (2000). *Moderno društvo i svjetski etos*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Filozofski fakultet.
8. De Žarden, Dž. R. (2006). *Ekološka etika: uvod u ekološku filozofiju*. Beograd: Službeni glasnik.
9. Dunlap, R. (2001). The Evolution of Environmental Sociology: A Brief History and Assessment of the American Experience. U: Frey, R. S. (Ed.). *The Environment and Society*. Allyn and Bacon.
10. Foster, J. B. (2001). Marx's Theory of Metabolic Rift: Classical Foundations for Environmental Sociology. U: Frey, R. S. (Ed.). *The Environment and Society*. Allyn and Bacon.
11. Haines, V. A. (1987). Biology and Social Theory: Parson's Evolutionary Theme. *Sociology*, 21 (1):19–39.
12. Hannigan, J. A. (1997). *Environmental Sociology: A Social Constructionist Perspective*. London: Routledge.
13. Hannigan, J. (2006). *Environmental Sociology*. Oxon: Routledge.
14. Huber, J. (2001). Environmental Sociology in Search of Profile, *Sociology and Ecology*.
15. Pušić, Lj. (1997). *Grad, društvo, prostor: sociologija grada*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
16. Pušić, Lj. (2001). *Održivi grad: ka jednoj sociologiji okruženja*. Beograd: Nezavisna izdanja Sl. Mašića.
17. Volerstin, I. (et al.) (1997). *Kako otvoriti društvene nauke*. Podgorica: CID.

Original scientific paper

Ljubinko Pušić

Filozofski fakultet, Odsek za sociologiju, Univerzitet u Novom Sadu

e-mail: pusic@eunet.rs

Environmental sociology in search of its academic and research profile

Abstract

This paper looks at some circumstances which have encouraged or in certain ways discouraged the establishment of environmental sociology as a complete, academic, research discipline in sociology. The examination of these processes requires at least a brief comment on the theoretical heritage of sociology, social conditions in which sociology has developed in different social surroundings, as well as conditions which have determined its long-lasting limitations. Special attention has been given to (a) the acceptance of the fact that “environmental things” are socially conditioned and have social consequences, (b) the refusal of the fatal biological determinism and the importance of “social constructiveness”, when the environment is in question and (c) the role which social ecology and the sociology of human environment have played in the formation of environmental sociology.

Key words: environment, social ecology, environmental sociology.

Received in January 2009

Accepted in April 2009